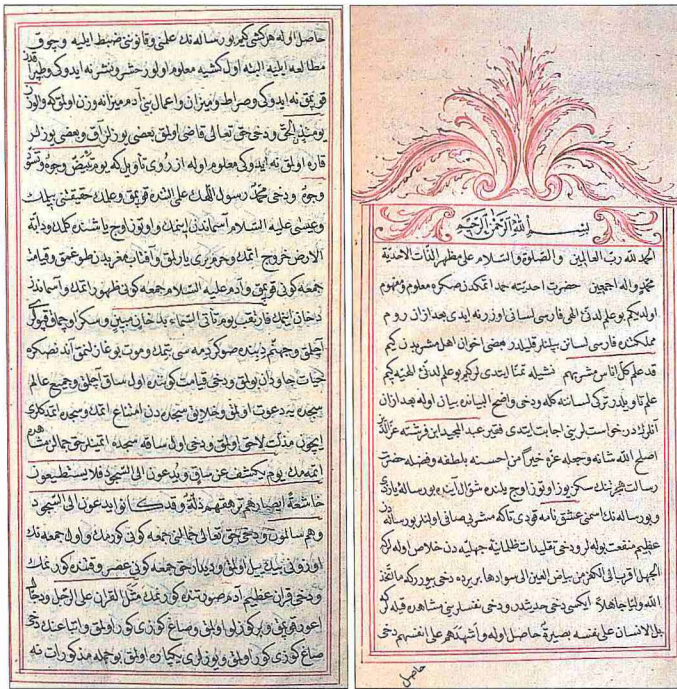

Abdülmeccid
Firişteoğlu'nun
İşknâme
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(İÜ Ktp., TY, nr. 310)

si'nde (TY, nr. 9685) bulunmaktadır. 3. *Tercüme-i Hâbnâme*. Seyyid İshâk-ı Esterâbâdî'nin *Hâbnâme* adlı Farsça eserinin tercümesidir. Kitapta Fazlullah-ı Hurûfî'nin hayatı ve tasavvuf yoluna girişi anlatılmakta, ayrıca onun rüya tabiri ve te'villerinden bahsedilmektedir. Eserin en iyi nüshalarından biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmua içindedir (TY, nr. 9685, vr. 2^a-53^b). 4. *Hidâyetnâme*. Firişteoğlu'nun 838'de (1434) tamamladığı bu eser, Fazlullah'ın *Muḥabbeṭnâme* adlı Farsça eserinin tercümesidir. Farsça bir önsöz ihtiva eden eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (TY, nr. 9685, vr. 53^b-73^a) bir mecmua içinde bulunmaktadır. 5. *Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*. 854'te (1450) telif edilen bu Kur'an lughatı XV. yüzyıl Türkçesi bakımından önemlidir. Eserde Kur'an-ı Kerim'de geçen 2300 kelime ilk harflerine göre alfabetik olarak sıralanıp Türkçe karşılıkları verilmiş, kelimelerin içinde geçtiği âyetler gösterilmiştir. *Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfin karşılığı olarak yirmi sekiz bölüme ayrılmıştır. En eski nüshaları Manisa İl Halk (Yazma Eserler, nr. 2863), Süleymaniye (Vehbi Efendi, nr. 1979), Topkapı Sarayı Müzesi (nr. 611) ve İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 3938) kütüphanelerinde bulunan eser Cemal Muhtar tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Mecdî'ye göre bu eserin müellifi, Hurûfî olan Abdülmeccid değil Firişteoğulları'ndan Abdülmeccid adlı bir başka kişidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 229; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 45; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 66-67; Hoca İshak Efendi, *Kâşifü'l-esrâr ve dâfiu'l-esrâr*, İstanbul 1291, s. 157; Osmanlı Müellifleri, I, 219-220; Faik Tokluoğlu, *İbn Melek*, [baskı yeri yok] 1957; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 29-30; a.mlf., *Türkçe Yazmalar*, II, 11; Manfred Götz, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1968, III, 179; Abdülbâki Gölpınarlı, *Hurâfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, tür.yer.; Hüsamettin Aksu, *Amîr Gıyâs al-Dîn Muhammed al-Astarâbâdî ve İstivâ-Nâma'si* (doktora tezi, 1981), İSAM Ktp., NMÇ, nr. 1382, s. 76; Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Firişteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*, İstanbul 1993, s. 11-13, 96, 271-272.

HÜSAMETTİN AKSU

FİRKÂH

(الفركاح)

Ebû Muhammed Tâcüdî'nin
Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Sibâ'
el-Firkâh el-Fezârî el-Bedrî
(ö. 690/1291)

Şâfiî fakihî.

Aslen Mısırlı olup 624 (1227) yılında doğdu. Bacaklarını aşırı derecede ayırarak yürüdüğü için "Firkâh" lakabıyla meşhur oldu. Küçük yaşlardan itibaren farklı ilim dallarında birçok meşhur âlimden ders aldı. Sirâceddin İbnü'z-Zebîdî, İbn Mâseveyh, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî ve Ali b. Muhammed eş-Sehâh gibi âlimlerden hadis; yine İbnü's-Salâh ve İzzeddin İbn Abdüsselâm'dan fıkıh okudu. Henüz genç yaşta iken ilmî münazara, ted-

ris ve fetva faaliyetlerinde kendini kabul ettirdi. Yaşadığı dönemde ictihad derecesine ulaşmış Şâfiî âlimlerinden biri olan Firkâh'ın çağdaşı Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'den münazara konusunda daha üstün, fikhî konularda ise daha az bilgi sahibi olduğu söylenmektedir.

Dimaşk'ta Bâdrâiyye ve Mücâhidiyye medreselerinde müderrislik yapan Firkâh'tan başta oğlu Burhâneddin el-Fezârî (İbnü'l-Firkâh) olmak üzere Takıyyüddin İbn Teymiyye, Necmeddin İbn Sasrâ, Kemâleddin İbnü'z-Zemelkânî, Kemâleddin İbn Kâdî Şühbe ve Mizzî gibi âlimler ders almış, Dimaşk ve yöresinin kadî, müderris ve âlimlerinin çoğunluğu onun derslerinden faydalanmıştır. Tâceddin el-Firkâh 5 Cemâziyelâhîr 690 (5 Haziran 1291) tarihinde vefat etmiş ve Bâbüssağır Kabristanı'na defnedilmiştir.

Eserleri. 1. *ed-Derekât*. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh usulüne dair *el-Varakât* adlı eserine yaptığı şerhtir (Brockelmann, I, 487). 2. *el-İklîd li-der'it-taklîd*. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin *et-Tenbih*'inin yarım kalmış bir şerhidir (a.g.e., I, 485).

Kaynaklarda Firkâh'ın, kendi zamanında meydana gelen olayları anlattığı *et-Târîh* adlı bir eser kaleme aldığı, Ebû'l-Kâsım Abdürrahîm b. Muhammed el-Mevsılî'nin *et-Ta'cîz fî ihtisârî'l-Ve'cîz*'ini şerhedip İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'âtü'l-kubrâ*'sını ihtisar ettiği, ayrıca *Kitâbü'l-İşkâlât ve Keşfü'l-kınâ' fî halli's-simâ'* adında müstakil eserleri bulunduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-İber*, III, 373; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 263-265; Sübkî, *Ṭabaḳât*, VIII, 163-164; İsnevî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, II, 287-289; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 325; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, II, 173-176; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 31-33; Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 108-110; *Keşfü'z-zunân*, I, 418-489; II, 1493, 2006; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 413-414; Brockelmann, *GAL*, I, 485, 487, 501-502; *Suppl.*, I, 686; Ziriklî, *el-A'lam*, IV, 64.

BEŞİR GÖZÜBENLİ

FİRÜZ AĞA CAMİİ

İstanbul Sultanahmet'te
XV. yüzyıl sonlarında yapılmış cami.

Sultanahmet'te, eski hipodromun yerindeki Atmeydanı'nın şehrin ana caddesi olan Divanyolu'na kavuştuğu köşede bulunur. Kapısı üstündeki Arapça ki-

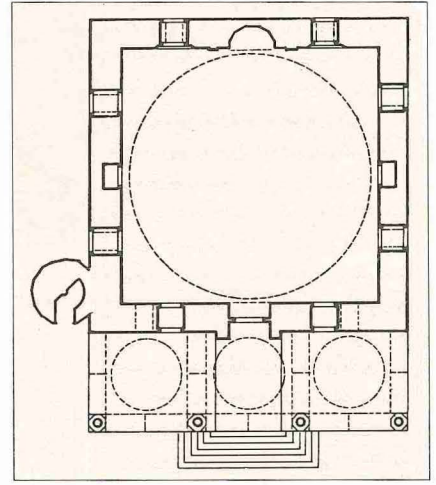
tâbeye göre 896 (1490-91) yılında II. Bayezid'in başhazinedarı Fîruz Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ayvansaray'ın *Hadîkatü'l-cevâmî*'de bildirdiğine göre caminin kurucusu Fîruz Ağa 918'de (1512-13) ölmüş ve cami hazîresindeki müstakil türbesine gömülmüştür. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'ne göre, bu belgenin düzenlendiği 953 (1546) yılında Fîruz Ağa b. Abdülhâyy'ın camii yanında bir muallimhânesi, Havza'da medresesi, Semendire Kalesi ile Saray kasabasında çeşmeleri vardı. Bu eserler için çok sayıda evkaf yapılmıştır. Cami yanında kırk iki hücre, ayrıca yirmi hücre ile on dükkân, Elvanoğlu mahallesinde on hücre ve çeşme, Darphâne yakınında sekiz dükkân, cami yanında dokuz dükkân, Atmeydanı yakınında sekiz dükkân ve ahır, Saraçhane yakınında beş dükkân, cami yakınında başhâne ve önünde bahçe, Binbirdirek diye meşhur olan "serdâb-ı kebîr" bunlardandır. Ayrıca Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çok sayıda evkaf ile bilhassa köyler de hayır eserlerine vakfedilmiştir. Vakfedilen mülklerin özellikle cami çevresinde oluşu etrafının evvelce dükkânlarla kaplı olduğunu gösterir. Nitekim cadde üzerindeki ahşap dükkânlar Fîruzağa Çarşısı ola-

rak tanınmıştı. 1282'de (1865) Hocapaşa yangınında yanan bu dükkânlar Divanyolu caddesi genişletildiği için tekrar ihya edilmiştir. Ayrıca Bizans döneminden kalan Binbirdirek sarnıcının caminin evkafı arasında bulunuşu da dikkat çekicidir.

923 (1517) yılında Sûfî Hayreddin adlı bir kişi tarafından camiye kürsü koydurulmuş, daha pek çok hayır sahibi de Fîruz Ağa'nın vakfına bağışlarda bulunmuştur. Nitekim Mustafa Ağa adında bir kişi 1070'te (1659-60) camiye 9000 akçe bağışlamıştır (Yüksel, s. 252, dipnot 3). Kanûnî Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında İstanbul'a gelen Flaman ressamı Pieter Koeck (Peter Coeck van Aalst), Atmeydanı'nı tasvir eden gravüründe Fîruz Ağa Camii'ne de yer vermiştir. Tam olarak gerçeğe uymamakla beraber bu resim yine de değerli bir belge sayılır. Yine XVI. yüzyılda, içinde İstanbul'un güzel bir minyatürü bulunan Matrakçı Nasuh'un *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* adlı eserinde Fîruz Ağa Camii gösterilmiştir. İstanbul'da 6 Cemâziyelâhîr 1058'de (28 Haziran 1648) vuku bulan çok şiddetli zelzelede Fîruz Ağa Camii'nin zarar gördüğü, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki tarihsiz iki belgeden (nr. D 9567, E 8219) öğrenilmektedir; bu keşif raporunda camideki tahribat şu şekilde özetlenmiştir: "Câmi-i şerîf-i Fîrûz Ağa der Meydân-ı esb der İslâmbol - Câmi-i mezkûrun minaresinin peteği harab olmağla hedm olunup müceddeden yapılmaga muhtaç ve câmi-i mezkûrun derûnunda ve taşrasında bazı mahalleri tamire muhtaç."

Alemdar Vak'ası sırasında 1223 (1808) yılında çıkan kargaşada caminin kucusunun türbesiyle sıbyan mektebi harap olmuştur. Eski fotoğraflarda görüldüğü gibi caminin etrafı yoğun biçimde evlerle sarılmıştı. Bunların sonuncuları 1938'e doğru istimlak edilince mâbedin etrafı bütünüyle açılmıştır.

Fîruz Ağa Camii basit mimarili, fakat klasik dönemin âhenkli orantılarına sahip zarif bir yapıdır. Geniş bir avlunun içinde olmakla beraber önce 1865'i takip eden yıllarda, sonra da 1938'de etrafı açıldığında avlu duvarının biçimi değiştirilmiştir. Mukarnaslı başlıklı dört mermer sütuna oturan üç bölümlü sivri kemerli bir son cemaat yeri vardır. Bu bölümler kubbelerle örtülüdür. Temiz

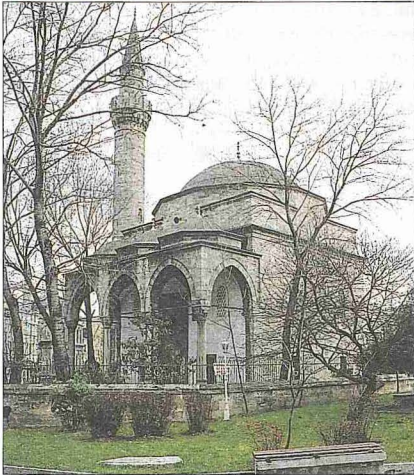
Fîruz Ağa Camii'nin planı

bir işçilikle işlenmiş kesme taş duvarlarla inşa edilen ana mekân kare biçiminde olup her cephesinde altta iki, üstte iki pencere vardır. Hafifçe daralan bu karenin üstünde basık on iki kenarlı bir kasnak bulunmakta, bunu da kurşun kaplı bir kubbe örtmektedir.

Çift renkli taşlardan yayvan kemerli giriş muhteşem bir taçkapı nişi içindedir. Kemerin üstünde sekiz kartuş içinde Şeyh Hamdullah hattı ile yazılmış kitâbesi yer almaktadır. Nişin yukarı kısmında beş sıra mukarnas sıralanır. Bunların en altında madalyonlar içinde satrançlı hatla "Muhammed" adı işlenmiştir. İçerideki alçı mihrap da mukarnaslıdır. Mihrabın etrafı, dört büyük kemer ve kubbenin iç yüzeyi klasik üslûpta fakat yeni kalem işi nakışlarla bezenmiştir. Ahşap minber kısmen, kürsü bütünüyle eskidir. Kareden kubbeye geçişi sağlayan köşe pandantiflerinin içleri de mukarnaslıdır.

Binanın solda bulunan minaresinin aslında sağda iken Alemdar Vak'ası'nda harap olduğundan şimdiki yerinde yeniden yapıldığı yolunda İbrahim Hakkı Konyalı tarafından ileri sürülen iddia inandırıcı değildir. Minare orijinaldir ve esas yerindedir. Kesme taştan minarenin kürsü kısmı on iki kenarlı olup bunun üstündeki pabuç kısmı kısa ve baklavalıdır. On altı kenarlı olan gövde oldukça kalındır. Bu bakımdan erken dönem minare mimarisine uygundur. Mu-

Fîruz Ağa Camii ve kitâbesi - Sultanahmet / İstanbul

karnaslarla süslü şerefe çıkması üstünde XVII. yüzyılda yenilendiği bilinen kısa bir petek görülür.

*Hadikatü'l-cevâmi'*de bildirildiğine göre kurucusu Firuz Ağa'nın türbesi caminin hazîresinde idi. İhsan Erzi tarafından bir yazma nüshada tesbit edildiğine göre yanında Bâbüssaâde ağalarından İsmâil Ağa'nın türbesi bulunuyordu. Bugün her iki türbeden de hiçbir iz kalmamıştır. 27 Rebîülâhîr 1282'de (19 Eylül 1865) Hocapaşa yangınından sonra kurulan Islâhât-ı Tarîk Komisyonu Divanyolu caddesini genişletirken caminin duvarı geri alınmış, bu arada harap türbe de yok edilmiştir. Caminin çevresi düzenlenirken 1938'de ortadan kaldırılan hazîredeki mezarlarda kitâbesi olmayan bir mermer sanduka caminin doğu tarafında toprağın bir set teşkil ettiği yere monte edilmiştir. Bunun caminin bânisi Firuz Ağa'ya ait olduğu sanılmaktadır. Yine bu düzenleme sırasında buradaki tonozlu bir çeşme haznesi de restore edilerek korunmuştur.

Firuz Ağa vakıflarından olan ve *Hadikatü'l-cevâmi'*de bildirildiğine göre Şeyh Hamdullah'ın ilk meşk hocalığını yaptığı sıbyan mektebinden bir iz kalmadığı gibi yeri de belli değildir. Evvelce avlu duvarına bitişik olan sebîl de günümüze kadar gelmemiştir.

Müştemilâtından mahrum bugünkü haliyle bile Firuz Ağa Camii tek kubbeli camiler tipi içinde Osmanlı dönemi Türk yapı sanatının en tanınmış ve en güzel eserlerinden biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tsma, nr. D 9567, E 8219; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546), s. 23-25; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 155; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 211-213; Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 39-40; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 40-41; a.mlf., *İstanbul Sarayları*, s. 201-202; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 29, nr. 34; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 43; Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", a.e., s. 385; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), I, 291-292; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 414; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 249-252; Eminönü Camileri (haz. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 70-73; A. Gabriel, "Les mosquées de Constantinople", *Syria*, VII, Paris 1926, s. 370; Halit Eraktan, "Firûzağa Camii", *İst.A*, XI, 5794-5796.

SEMAVİ EYİCE

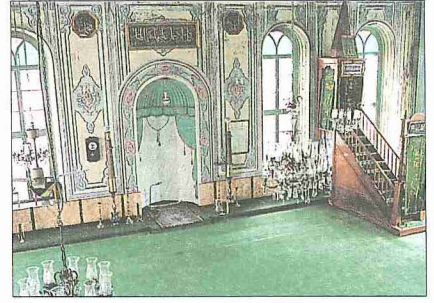
FİRUZ AĞA MESCİDİ

İstanbul Beyoğlu'nda
bulunduğu semte adını veren
bir mescid.

Firuz Ağa Mescidi (Camii) Beyoğlu ilçesinde, Sıraselviler caddesiyle Defterdar Yokuşu'nun birleştiği yerde aynı adla anılan küçük meydanın bir köşesindedir. Yapım tarihi ve bânisi hakkında bilgi yoktur. Sultanahmet'te ve Bozdoğan Kemerinin yanındaki aynı adı taşıyan cami ve mescitle bir ilgisi bulunmamaktadır. Ayvansarâyî *Hadikatü'l-cevâmi'*de bu mescid hakkında, "Bânisi saray ağası Firuz Ağa'dır, merkadi bilinmiyor, minberini hayır sahiplerinden Emine Hatun koymuştur" demektedir. Ancak elde ettiği *Hadikatü'l-cevâmi'*in eski bir yazma nüshasını özetleyerek Almanca'ya çeviren J. von Hammer (eser daha sonra J. J. Hellert tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir) burada basılı nüshada olmayan şu bilgiyi nakleder: "Kurucusu Sipahioğlu Mehmed Ağa'nın oğlu 1040'ta (1630-31) ölmüştür".

17 Cemâziyelâhîr 1238'de (1 Mart 1823) çıkan büyük Cihangir yangınında Firuz Ağa Mescidi ve çevresi de harap olmuş, ancak bu felâketten az sonra kitâbesine göre 1239'da (1823-24) II. Mahmud tarafından bütünüyle yeni bir biçimde inşa ettirilmiştir.

Bugünkü bina "Tanzimat üslubu" denilen mimari karakterdedir. Dikkate değer bir özelliğe sahip bulunmayan mescid, altında dükkânlar yer alan ve iki tarafından merdivenlerle çıkılan fevkanî bir yapıdır. İki yolun birleştiği yerde ve

Firuz Ağa Mescidi'nin içinden bir görünüş

meydana bakan köşe pahlı olarak yapılmış, buradan, üstünde kitâbe olan kapıdan bir iç merdivenle son cemaat yerine bağlantı sağlanmıştır. İkinci merdiven ise dışta, minarenin bulunduğu tarafta yan cepheye bitişiktir.

Dikdörtgen planlı olan harim iki yanlarda üçer tane olmak üzere ahşap pâ-yelerle üç sahna ayrılmıştır. Mihrap ise yarım yuvarlak bir çıkıntı halindedir. Yuvarlak kemerli uzun pencerelerle aydınlanan mescidin üstü kiremit örtülüdür. Firuz Ağa Mescidi'nin bugünkü görünümü onun önceki halinden iz taşımadığı gibi bir sanat değerine de işaret etmez.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 69; Hammer, *HEO*, XVIII, 77, nr. 672 (*Hadika*'nın Fransızca özet); Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 359-360; H. Eraktan — H. Göktürk, "Firûzağa Mescidi", *İst.A*, XI, 5798-5799.

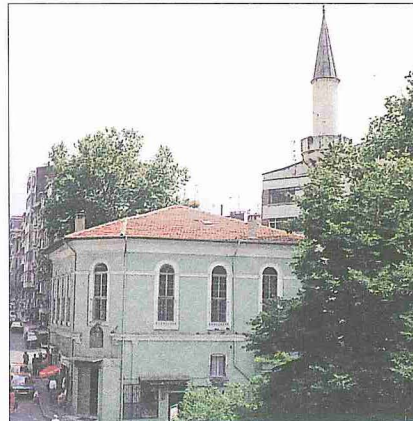

SEMAVİ EYİCE

FİRUZ AĞA MESCİDİ

İstanbul Fatih'te
XVI. yüzyıl başlarında yaptırılmış,
bugün mevcut olmayan bir mescid.

Eski Kırkçeşme semtinde Bozdoğan Kemerinin Hâşim İşcan Geçidi tarafında, buradaki parkın yerinde Fâtih Sultan Mehmed Anıtı'nın hizasında bulunuyordu. Bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgi yoktur. Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*de sadece bânisinin kabrinin mescidin altında olduğunu bildirmiştir. Bu mescidi yaptıranın Sultanahmet'teki Firuz Ağa Camii'nin kurucusu ile aynı kişi olduğu yolundaki iddia asılsız olmalıdır. Çünkü Ayvansarâyî, her iki

Firuz Ağa Mescidi - Beyoğlu / İstanbul